

ศักยภาพการตลาดและรูปแบบการใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ของพืชสมุนไพร
ระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี
Marketing Potential and Commercial Utilization Patterns of Medicinal Plants
at the Community Level in Chanthaburi Province

พรรณีภา อนุรักษ์ากรกุล¹

Phannipha Anuruksakornkul¹

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Corresponding Author: pannipha@go.buu.ac.th

Received: June 26, 2025. Revised: August 14, 2025. Accepted: August 19, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี 2) วิเคราะห์ศักยภาพของตลาดพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี และ 3) วิเคราะห์การตลาดของผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ประกอบด้วย การวิเคราะห์เอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ผู้ประกอบการ และคณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน รวม 24 คน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการทางสถิติเชิงพรรณนา, SWOT Analysis, TOWS Matrix และประยุกต์แนวคิดห่วงโซ่มูลค่า

ผลการวิจัยพบว่า วิสาหกิจชุมชนในจังหวัดจันทบุรีมีพืชสมุนไพรทั้งหมด 160 ชนิด โดยร้อยละ 59.37 ยังไม่ได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ ส่วนที่เหลือใช้เพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนและการจำหน่าย ตลาดพืชสมุนไพรมีศักยภาพในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จุดแข็งของชุมชนคือความหลากหลายของพืชสมุนไพรและความเข้มแข็งของการรวมกลุ่ม ขณะที่อุปสรรคสำคัญคือผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรส่วนใหญ่ขาดมาตรฐานและการสนับสนุนเนื่องจากภาครัฐ การวิเคราะห์ห่วงโซ่มูลค่าแสดงให้เห็นว่าการผลิตและการตลาดของผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพรยังอยู่ในช่วงเริ่มต้น ยังมีโอกาสในการเพิ่มมูลค่า และสร้างรายได้ให้ชุมชน หากได้รับการส่งเสริมอย่างเป็นระบบ จากผลการวิจัยแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการจัดการสมุนไพรระดับชุมชน เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน โดยเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การตลาด และการเชื่อมโยงกับนโยบายภาครัฐ

คำสำคัญ: การใช้ประโยชน์, พืชสมุนไพร, ระดับชุมชน, ศักยภาพการตลาด

Abstract

This study aimed to 1) examine the patterns of utilization of community-level herbal plants in Chanthaburi Province, 2) analyze the market potential of these herbal plants, and 3) analyze the marketing of community-level herbal products in Chanthaburi Province. A mixed-methods research approach was employed, combining documentary analysis with in-depth interviews involving members of community enterprises, local entrepreneurs, and enterprise committee members. Data were analyzed using descriptive statistics, SWOT analysis, the TOWS matrix, and the application of Value Chain Theory.

The findings revealed that community enterprises in Chanthaburi Province had identified 160 species of herbal plants. Of these, 59.37% had not yet been utilized, while the remainder were used for household consumption and commercial purposes. The herbal plant market demonstrated significant potential for development. Key strengths included the diversity of local herbal plants and strong community collaboration, while major obstacles included the lack of product standardization and inconsistent government support. Value chain analysis indicated that the production and marketing of herbal products were still in their early stages, with opportunities for value-added enhancement and income generation if systematic support was provided. The study underscored the importance of managing community-level herbal resources to promote sustainable grassroots economic development, with a focus on product development, market expansion, and alignment with government policy.

Keywords: Utilization, Herbal Plants, Community-Based, Market Potential

บทนำ

ตลาดผลิตภัณฑ์สมุนไพรมีมูลค่าประมาณ 40,000 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2566 และมีอัตราการเติบโตของยอดขายสะสมเปรียบเทียบกับระหว่างปี พ.ศ. 2559-2564 แยกตามประเภทผลิตภัณฑ์สมุนไพรโดดเด่น 2 หมวด คือ กลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพรใช้เพื่อรักษา/บรรเทาอาการภูมิแพ้ หัวัด ไอ ร้อยละ 12.2 และกลุ่มผลิตภัณฑ์เสริมอาหารจากสมุนไพร ร้อยละ 8.3 (คณะกรรมการนโยบายสมุนไพรแห่งชาติ, 2566) ปัจจัยขับเคลื่อนหลักมาจากการตื่นตัวด้านสุขภาพ โครงสร้างประชากรสูงวัย และความนิยมในผลิตภัณฑ์ธรรมชาติและออร์แกนิก

ในระดับนโยบาย ประเทศไทยได้มีโมเดลเศรษฐกิจ BCG (Bio-Circular-Green Economy) เป็นยุทธศาสตร์หลัก เพื่อผสานความหลากหลายทางชีวภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทั้งตลาดในประเทศและตลาดส่งออก (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564) ซึ่งในทางปฏิบัติ มีการส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรผ่านงานวิจัยและนวัตกรรม การยกระดับมาตรฐานการผลิต และการสร้างเครือข่ายการตลาด โดยแผนปฏิบัติการด้านสมุนไพรแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2565-2570) เชื่อมโยงกับการพัฒนาสมุนไพรตลอดห่วงโซ่คุณค่า (Supply Chain) ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำของอุตสาหกรรมสมุนไพร ประกอบด้วย การส่งเสริมการผลิตและแปรรูปวัตถุดิบสมุนไพรที่มีคุณภาพและมาตรฐาน การพัฒนาและสร้างเสริมศักยภาพของผู้ประกอบการและอุตสาหกรรมสมุนไพรตลอดห่วงโซ่อุปทาน (คณะกรรมการนโยบายสมุนไพรแห่งชาติ, 2566) ส่งเสริมการตลาดผลิตภัณฑ์สมุนไพร ส่งเสริมการบริโภคผลิตภัณฑ์สมุนไพรอย่างเหมาะสม และพัฒนาระบบนิเวศที่สนับสนุนการขับเคลื่อนการพัฒนาสมุนไพรไทยอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน (ผู้จัดการออนไลน์, 2566) ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างมาตรฐาน เพิ่มมูลค่าและส่งเสริมการใช้สมุนไพรไทยทั้งในประเทศและสู่สากล

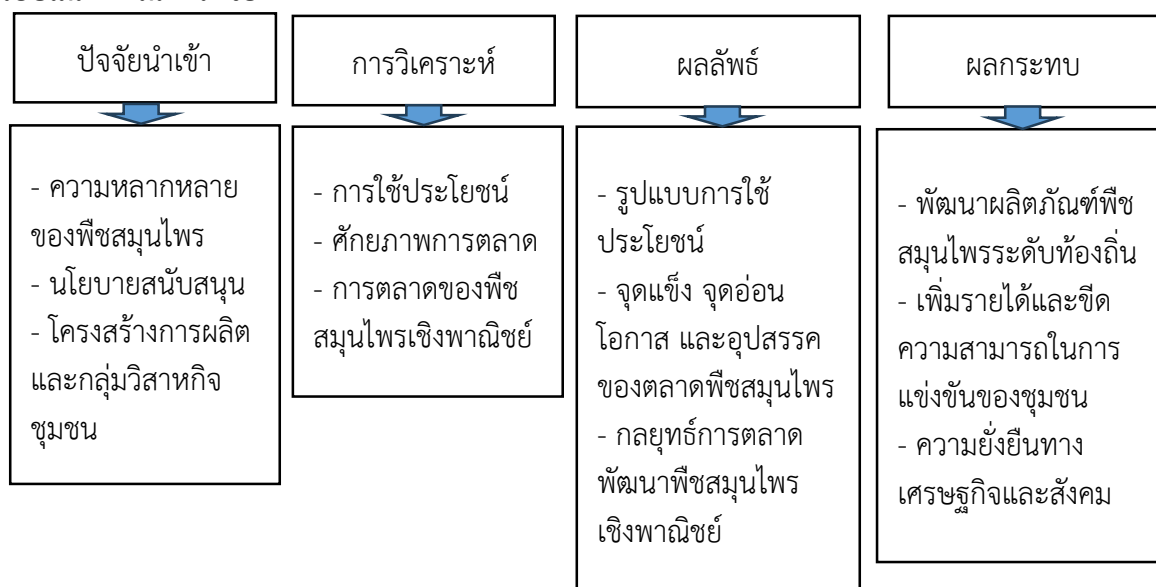
การศึกษามูลค่าทางเศรษฐกิจของชนิดความหลากหลายทางชีวภาพที่ถูกสำรวจและค้นพบในประเทศไทยระยะแรกของการศึกษาจะทำการศึกษาจากพื้นที่จังหวัดที่มีการจัดทำบัญชีรายการสมุนไพรพื้นบ้านระดับชุมชนในปี พ.ศ. 2561-2562 โดยเน้นการศึกษาในพื้นที่ชุมชนในเขตป่าครอบครัว ชุมชนและจังหวัดที่มีข้อมูลภูมิปัญญา หรือมีข้อมูลตำรายาหมอพื้นบ้าน เพื่อรวบรวมและจัดทำเป็นระบบฐานข้อมูลสำหรับการให้บริการจำนวน 39 จังหวัด โดยพบข้อมูลบัญชีรายการพืชสมุนไพร จำนวนทั้งสิ้น 4,801 รายการ จำนวน 338 วงศ์ โดยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบข้อมูลบัญชีรายการพืชสมุนไพร จำนวนทั้งสิ้น 449 รายการ (สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน), 2562) ครอบคลุมจังหวัดชลบุรี ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี จันทบุรี และสระแก้ว

จังหวัดจันทบุรีถือเป็นพื้นที่หนึ่งที่พบพืชสมุนไพรจำนวนมาก และชุมชนสามารถสร้าง High-Value Products จากพืชสมุนไพรต่าง ๆ ภายในชุมชน เช่น น้ำมะปี้ด ผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติ เป็นต้น การจัดทำระบบฐานข้อมูลพืชสมุนไพรที่ผ่านมาเป็นการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจของพืชสมุนไพรที่สำรวจพบเท่านั้น ยังไม่มีการวิเคราะห์การตลาดของผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพรระดับชุมชน ความท้าทายระดับชุมชนคือการเปลี่ยนผ่านจากการใช้เพื่อบริโภคภายในครัวเรือนสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ยังเป็นไปอย่างกระจัดกระจาย และขาดความพร้อมด้านเทคโนโลยี เงินทุน และช่องทางจัดจำหน่าย ดังนั้นการศึกษาสถานการณ์และข้อมูลที่เป็นปัจจุบันสำหรับการนำพืชสมุนไพรไปใช้ประโยชน์ ตลอดจนข้อมูลทางการตลาดของผลิตภัณฑ์ของพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี สามารถขับเคลื่อนสู่เศรษฐกิจของชุมชนหรือส่งเสริมระดับนโยบายในอนาคตได้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี
2. เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของตลาดพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี
3. เพื่อวิเคราะห์การตลาดของผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา: ผู้วิจัย

การทบทวนวรรณกรรม

1. สถานการณ์ตลาดสมุนไพรไทย และการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร

คำว่า สมุนไพร ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 หมายถึง พืชที่ใช้ทำเป็นเครื่องยา สมุนไพรมักจะถูกดัดแปลงในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ถูกหั่นให้เป็นชิ้นเล็กลง บดเป็นผงละเอียด หรืออัดเป็นแท่ง (กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2566) การนำพืชสมุนไพรไปใช้ประโยชน์ให้ถูกต้องเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากสมุนไพรแต่ละชนิดมีสรรพคุณ ประโยชน์ รวมทั้งการนำไปใช้แตกต่างกัน สมุนไพรตามการใช้ประโยชน์ ประกอบด้วย 1) สมุนไพรที่มีน้ำมันหอมระเหย 2) สมุนไพรที่ใช้เป็นยารับประทาน 3) สมุนไพรที่ใช้เป็นยาสำหรับใช้ภายนอก 4) สมุนไพรเสริมอาหาร และเครื่องดื่ม 5) สมุนไพรเครื่องสำอาง และ 6) สมุนไพรป้องกันกำจัดศัตรูพืช ข้อมูลของ Euromonitor International 2021 รายงานว่า มูลค่าตลาดผลิตภัณฑ์สมุนไพร ในปี พ.ศ. 2564 สูงถึง 45,646 ล้านบาท และคาดว่าจะหลังจากนี้จะเติบโตขึ้นอีก ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่า ภายในปี พ.ศ. 2569 ตลาดผลิตภัณฑ์สมุนไพรจะโตถึง 5.95 หมื่นล้านบาท (สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2567) หากพิจารณาผลิตภัณฑ์ที่เป็นโครงสร้างของตลาด พบว่า ผลิตภัณฑ์ที่มีสัดส่วนของตลาดสูงสุด คือ กลุ่มผลิตภัณฑ์เสริมอาหารชนิดพร้อมดื่ม (Herbal/Traditional Tonics) รองลงมา คือ กลุ่มของผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อรักษาอาการไอ หวัด และแพ้อากาศ (Herbal/Traditional Cough, Cold and Allergy (Hay Fever) Remedies) และ กลุ่มผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร (Herbal/Traditional Dietary Supplements)

2. แผนปฏิบัติการด้านสมุนไพรแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2565 - 2570)

รัฐบาลให้ความสำคัญกับการพัฒนาสมุนไพรไทยเป็นอย่างมาก โดยได้บูรณาการ พัฒนา และ ส่งเสริมสมุนไพรตลอดห่วงโซ่คุณค่าและเป็นระบบมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 จนเกิดเป็นแผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2560 - 2564 ซึ่งต่อมาเพื่อให้เป็นไปตามมติคณะรัฐมนตรี ได้ปรับชื่อเป็นแผนปฏิบัติการด้านสมุนไพรแห่งชาติ ฉบับที่ 1 และขยายระยะเวลาถึง พ.ศ. 2565 ซึ่งสิ้นสุดระยะเวลาการดำเนินงานตามแผนดังกล่าวแล้ว จึงมีแผนปฏิบัติการด้านสมุนไพรแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2565 - 2570) เพื่อรองรับการขับเคลื่อนการพัฒนาและส่งเสริมสมุนไพรตลอดห่วงโซ่คุณค่า (Value chain) ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นที่ยอมรับและสร้างมูลค่าเพิ่มแก่สมุนไพรได้ (คณะกรรมการนโยบายสมุนไพรแห่งชาติ, 2566) แผนปฏิบัติการด้านสมุนไพรแห่งชาติ ฉบับที่ 2 เชื่อมโยงกับการพัฒนาสมุนไพรตลอดห่วงโซ่คุณค่า (Supply Chain) ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำของอุตสาหกรรมสมุนไพร (มติชนออนไลน์, 2566) อธิบายได้ คือ 1) ต้นน้ำ มีจุดเน้นเชิงยุทธศาสตร์สำคัญ 2 ประเด็น ได้แก่ การส่งเสริมการผลิตวัตถุดิบสมุนไพรเข้าสู่ห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) ในอุตสาหกรรมสมุนไพร และการใช้มาตรฐานวัตถุดิบเพื่อการพัฒนาต้นทาง 2) กลางน้ำ มีจุดเน้นเชิงยุทธศาสตร์สำคัญ 2 ประเด็น ได้แก่ การพัฒนาอุตสาหกรรมสารสกัด เพิ่มขีดความสามารถการแข่งขัน และเพิ่มสัดส่วน มูลค่าของสารสกัดในห่วงโซ่อุปทาน และการส่งเสริมศักยภาพผู้ประกอบการผลิตผลิตภัณฑ์สมุนไพร 3) ปลายน้ำ มีจุดเน้นเชิงยุทธศาสตร์สำคัญ 3 ประเด็น ได้แก่ การส่งเสริมการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากผลิตภัณฑ์สมุนไพรอย่างมีประสิทธิภาพ การส่งเสริมภาพลักษณ์และขยายช่องทางการตลาด การต่อยอด สร้างมูลค่า และเพิ่มการส่งออก Herbal Champions รวมทั้งผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย และ 4) ระบบนิเวศ (Ecosystem) ที่สนับสนุนห่วงโซ่อุปทาน มีจุดเน้นเชิงยุทธศาสตร์สำคัญ 3 ประเด็น ได้แก่ การวิจัยและนวัตกรรมสมุนไพรไทยสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ การพัฒนาระบบกำกับติดตามและใช้ข้อมูลในการประเมินผลการดำเนินงาน และการพัฒนาต่อยอดเมืองสมุนไพรเพิ่มมูลค่าแก่ชุมชน

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพืชสมุนไพร

งานวิจัยที่ศึกษารูปแบบการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพร พบว่ามีมากมายหลายพื้นที่ เช่น

ภาคเหนือ ดลนภัส กันธะลี (2558) ได้ศึกษาความหลากหลายของพืชอาหารและพืชสมุนไพรกับการใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้านปิตุศิ อำเภอมวกก่อ จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า พืชที่นำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันมีทั้งสิ้น 94 ชนิด โดยเป็นพืชอาหารอย่างเดียว 14 ชนิด พืชอาหารและพืชสมุนไพร 42 ชนิด และพืชสมุนไพรอย่างเดียว 27 ชนิด ชุมชนในพื้นที่เก็บพืชอาหารและพืชสมุนไพรใช้ประโยชน์ได้ทั้งปี ส่วนใหญ่บริโภคเป็นใบ ดอก ผล และอื่น ๆ

ภาคตะวันออก สุนทรี จินธรรม, ปณณภัส ธกมลภักดิ์ และจิรภัทร์ อัฐฐิสิลป์เวท (2558) ได้ศึกษาความหลากหลายของพรรณพืชสมุนไพรและศึกษาภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร และจัดระบบฐานข้อมูลด้านความหลากหลายของพรรณพืชสมุนไพรในชุมชนบ้านดงบัง พบพืชสมุนไพรที่สำรวจพบในชุมชนบ้านดงบังมีจำนวน 150 ชนิด แบ่งเป็นไม้ยืนต้น 51 ชนิด ไม้ล้มลุก 42 ชนิด ไม้พุ่ม 31 ชนิด ไม้เลื้อย 23 ชนิด และไม้น้ำ 3 ชนิด ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ทางยาจากพืชสมุนไพรพบว่าพืชสมุนไพรที่สำรวจที่มีส่วนใบ/ยอดเป็นส่วนที่นำมาใช้ประโยชน์ทางยา รองลงมาคือ ลำต้น/เปลือก ราก/หัว/เหง้า ผล/เมล็ด ดอก และทุกส่วนที่นำมาใช้เป็นยาได้ พืชสมุนไพรที่สำรวจมีวิธีการใช้โดยการต้มมากที่สุด รองลงมาคือวิธีอื่น ๆ เช่น การสกัด คั่วตากแห้ง และบดผง ด้านสรรพคุณทางยาของพืชสมุนไพรพบว่าพืชสมุนไพรแต่ละชนิดมีสรรพคุณทางยาที่แตกต่างกัน เช่น แก้ไข้ รักษาโรค ผิวหนัง เบาหวาน ความดันโลหิตสูง โรคระบบทางเดินหายใจ และโรคอื่น ๆ

งานวิจัยของ ศิริอร คักดีวิไลสกุล, ภูษิตา ลีลาศเจริญธรรม และธนกร ศรีสวัสดิ์ (2562) ศึกษาการใช้ประโยชน์พืชอาหารและพืชสมุนไพรสู่ความมั่นคงด้านอาหาร ของบ้านเขาไม้แก้ว ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี พบว่ารูปแบบการจัดการอาหารยังมีการใช้ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาหารพื้นบ้าน พบพืชอาหารและพืชสมุนไพรที่ใช้บริโภคจำนวน 60 ชนิด ทั้งนี้ไม่สามารถระบุชื่อพฤกษศาสตร์หรือชื่อวิทยาศาสตร์ได้ จำนวน 1 ชนิด และพบพืชอาหารและพืชสมุนไพรที่สามารถใช้ประโยชน์ในปัจจุบันของป่าชุมชนเขาไม้แก้ว จำนวน 49 ชนิด และไม่สามารถระบุชื่อพฤกษศาสตร์หรือชื่อวิทยาศาสตร์ได้ จำนวน 6 ชนิด

ภาคใต้ สุรางค์รัตน์ พันแสง และพวงผกา แก้วกรม (2562) ศึกษาพืชสมุนไพรท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์ในชุมชนไทหล่ม อำเภอลำสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ พบพืชท้องถิ่นที่มีการนำมาใช้เป็นสมุนไพร 49 ชนิด 45 สุก และ 28 วงศ์ การใช้สมุนไพรบรรเทาอาการป่วยหรือโรคแบ่งได้ 8 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มอาการไข้ปวดเมื่อย กลุ่มโรคทางเดินอาหาร กลุ่มโรคทางเดินหายใจ กลุ่มอาการอักเสบ ติดเชื้อ กลุ่มของยาบำรุงกำลัง กลุ่มอาการและโรคผิดปกติของกระบวนการเมตาบอลิซึม กลุ่มอาการผิดปกติจากการตั้งครรภ์และคลอด และกลุ่มการรักษาอาการผิดปกติอื่น ๆ

ภาคเหนือ ประพัศพร บัวเผื่อน, นภาลย์ บุญคำเมือง และชญานันท์ ศิริกิจเสถียร (2565) ศึกษาภูมิปัญญาและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรท้องถิ่น เขาโครกปลากั้ง จังหวัดกำแพงเพชร ส่วนใหญ่ใช้ทำยาวิธีการใช้โดยมีหมอยาพื้นบ้านเป็นผู้ที่มีบทบาท แนวทางการจัดการการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรท้องถิ่นอย่างเหมาะสม คือ 1) ส่งเสริมและสนับสนุนการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรท้องถิ่นอย่างคุ้มค่า และ 2) การจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้พืชสมุนไพรโดยการถ่ายทอดองค์ความรู้จากหมอยาพื้นบ้านเพื่อเก็บรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านพืชสมุนไพร

จากข้อมูลข้างต้น พบว่า การศึกษาพืชสมุนไพรในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยสะท้อนให้เห็นว่า พืชสมุนไพรมีความหลากหลายชนิดและมีการใช้ประโยชน์ในหลายด้าน ทั้งในด้านการรักษาโรค อาหาร และการดำรงชีวิต แต่ละพื้นที่มีเอกลักษณ์ของพืชสมุนไพรเฉพาะด้าน ขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านภูมิอากาศ ภูมิประเทศ วัฒนธรรมท้องถิ่น และองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมา จากการทบทวนวรรณกรรมสามารถสังเคราะห์แนวคิดเพื่อสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย โดยเชื่อมโยงองค์ประกอบหลักในมิติของรูปแบบการใช้ประโยชน์และการตลาดของพืชสมุนไพรระดับชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประเภทการวิจัย เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) กับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews)

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย 1) เกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนพัฒนาทรัพยากรชีวภาพ จังหวัดจันทบุรี ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 20 คน ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบสะดวก (Convenience Sampling) ทั้งนี้ คิดเป็นร้อยละ 90 ของจำนวนสมาชิกวิสาหกิจชุมชน 2) ผู้ประกอบการ ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงที่นำเอาผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพรจากวิสาหกิจชุมชนไปใช้ประโยชน์ต่อ จำนวน 2 คน และ 3) คณะกรรมการกลุ่ม โดยการใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง จากคณะกรรมการบริหารของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย ประธาน และกรรมการ จำนวน 2 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นคำถามปลายปิดแบบตรวจสอบรายการ และคำถามปลายเปิด ที่ผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรง (Validity) (Wainer & Braun, 1988) จาก

ผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน มีค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) เท่ากับ 1 นับได้ว่ามีความเที่ยงตรง จากนั้นได้ส่งให้คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยบูรพาอนุมัติ และได้รับรหัส HU137/2567(E2) ก่อนนำไปเก็บข้อมูลจริง

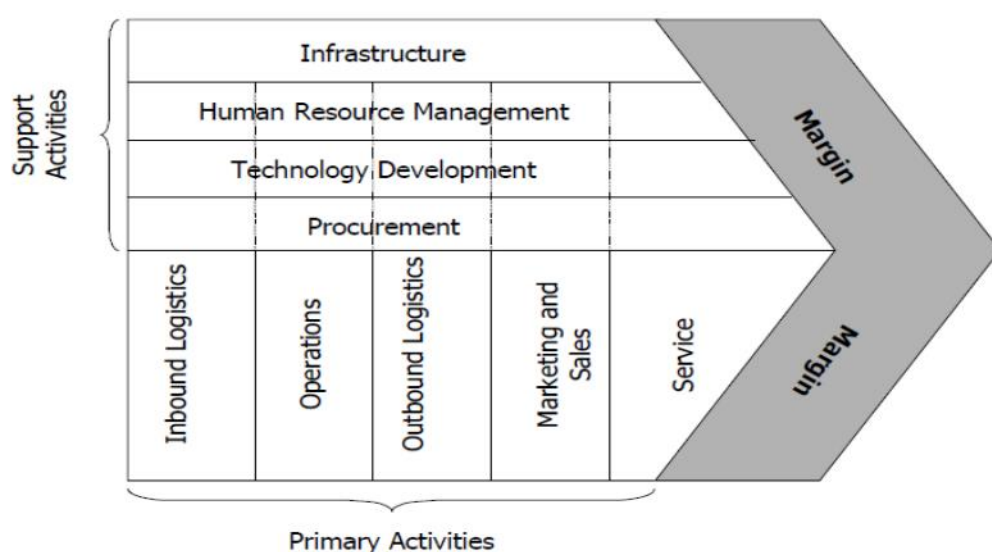
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายนถึงวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2568 ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) พื้นที่ที่ศึกษาคือ วิสาหกิจชุมชนพัฒนาทรัพยากรชีวภาพจังหวัดจันทบุรี เนื่องจากมีศักยภาพในการสร้างมูลค่าเพิ่มของพืชสมุนไพรในอนาคต และจังหวัดจันทบุรีเป็นจังหวัดที่พบพืชสมุนไพรสูงเป็นลำดับต้นๆ ของภาคตะวันออก และเป็นจังหวัดอันดับ 1 ของภาคตะวันออกที่มีสมุนไพรอัตลักษณ์ประจำจังหวัด โดยคณะกรรมการด้านวิชาการกำหนดชนิดสมุนไพรอัตลักษณ์ประจำจังหวัด ทั้งนี้ กรมแพทย์แผนไทย รายงาน 57 จังหวัดพบสมุนไพรหายาก และได้ประกาศ "สมุนไพรอัตลักษณ์ประจำจังหวัด" มีการส่งเสริมปลูกแปลงใหญ่ เปิดช่องทางการตลาดและประชาสัมพันธ์ เพื่อส่งเสริมเป็นวัตถุดิบคุณภาพดีที่สุดของจังหวัดที่ต้องเลือกไปทำผลิตภัณฑ์สมุนไพร สินค้า OTOP (เจาะลิกระบบสุขภาพ, 2567)

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 เพื่อศึกษารูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ของพืชสมุนไพรระดับชุมชนจังหวัดจันทบุรี ใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Statistic) คือ สถิติค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

4.2 เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของตลาดพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี ใช้การวิเคราะห์ SWOT analysis และ Tows matrix

4.3 เพื่อวิเคราะห์การตลาดของผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี ใช้แนวความคิดของโซ่คุณค่า (Value Chain Theory) ที่มุ่งให้ความสำคัญกับกิจกรรมในโซ่คุณค่า ตั้งแต่การจัดหาแหล่งวัตถุดิบ การแปรรูป ตลอดจนถึงกระบวนการส่งมอบสินค้า/บริการให้กับลูกค้า โดยสร้างความสามารถการแข่งขันด้วยการวิเคราะห์คุณค่าเพิ่ม (Margin) ที่เกิดขึ้นในแต่ละขั้นตอน ดังนั้นโซ่คุณค่าจึงเป็นการเชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ ที่สร้างคุณค่าเพิ่ม (Value Added Activities) ซึ่งเชื่อมโยงกับคู่ค้าในโซ่อุปทานด้วย (Porter, 1985) ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 The Generic Value Chain
ที่มา: Porter. (1985)

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของงานวิจัย สามารถสรุปกรอบการวิเคราะห์ข้อมูลได้ดังตาราง 1

ตาราง 1 กรอบการวิเคราะห์ข้อมูล

วัตถุประสงค์การวิจัย	วิธีการวิเคราะห์	เครื่องมือ/แนวคิดที่ใช้	ผลลัพธ์
1. เพื่อศึกษารูปแบบการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี	การวิเคราะห์เชิงพรรณนา	ค่าความถี่ ค่าร้อยละ	การใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพร
2. เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของตลาดพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี	การวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์	SWOT Analysis, TOWS Matrix	จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค และแนวทางเชิงกลยุทธ์
3. เพื่อวิเคราะห์การตลาดของผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี	การวิเคราะห์โซ่คุณค่า	แนวความคิดของโซ่คุณค่า (Value chain Theory)	ห่วงโซ่คุณค่าแสดงกิจกรรมหลัก และกิจกรรมสนับสนุน

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษารูปแบบการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี

วิสาหกิจชุมชนพัฒนาทรัพยากรชีวภาพ จังหวัดจันทบุรี พบพืชสมุนไพรทั้งหมด 160 ชนิด มีรูปแบบในการใช้ประโยชน์ คือ ไม่มีใช้ประโยชน์ ร้อยละ 59.37 รองลงมา คือ บริโภคในครัวเรือน และจำหน่าย ร้อยละ 35.62 และ 7.50 ตามลำดับ สาเหตุที่พบว่าพืชสมุนไพรไม่มีการใช้ประโยชน์จำนวนมาก เนื่องจากพืชสมุนไพรหลักๆ ที่ชุมชนนำมาใช้ในการบริโภค ขาย แปรรูป ยังมีน้อยชนิด เนื่องจากยังขาดการวิจัยและพัฒนา ระดับพื้นที่ที่ต้องอาศัยการสนับสนุนจากผลการวิจัยว่าพืชสมุนไพรชนิดใดใช้ประโยชน์อะไร และอีกเหตุผลที่สำคัญคือ จะมีเพียงแค่สมุนไพรหลักๆ ไม่กี่ชนิดที่วิสาหกิจชุมชนรับซื้อเพื่อนำไปผลิตผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพร เช่น ขมิ้น ส้มจืด (มะปี้ด) กระวาน เร่ว ไพล เป็นต้น

ตาราง 2 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่เป็นปัจจุบันของพืชสมุนไพรในระดับชุมชนภาคตะวันออก

วิสาหกิจ	พืชสมุนไพรทั้งหมด (ชนิด)	รูปแบบการใช้ประโยชน์ (ชนิด)		
		ไม่ใช้ประโยชน์	บริโภค	จำหน่าย
วิสาหกิจชุมชนพัฒนาทรัพยากรชีวภาพ	160	95 (59.37)	57 (35.62)	12 (7.50)

ที่มา: จากการเก็บรวบรวมโดยผู้วิจัย

หมายเหตุ: () คือร้อยละและรูปแบบการใช้ประโยชน์ในพืชสมุนไพรในแต่ละชนิดอาจมีการใช้มากกว่า 1 รูปแบบ คือ ทั้งบริโภคและจำหน่าย

2. ผลการวิเคราะห์ศักยภาพของตลาดพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี

การวิเคราะห์ศักยภาพของตลาดพืชสมุนไพร ใช้การวิเคราะห์ปัจจัยภายในและภายนอก โอกาสและความเสี่ยง ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคของตลาดพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี ใช้การวิเคราะห์ SWOT analysis ซึ่งเป็นการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางธุรกิจ สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ได้ดังนี้

2.1 จุดแข็ง (S: Strengths)

- 1) พื้นที่จังหวัดจันทบุรี อุดมไปด้วยพืชสมุนไพรในชุมชนที่หลากหลาย ล้วนเป็นพืชสมุนไพรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเป็นส่วนมาก
- 2) วิสาหกิจชุมชนในจังหวัดจันทบุรีมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง พยายามสร้างมูลค่าเพิ่มจากพืชสมุนไพร โดยผลิตผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรในชุมชนเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี
- 3) สมาชิกในวิสาหกิจชุมชนมีการรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็งในเรื่องการวางแผนการปลูกพืชสมุนไพรในชุมชน และการผลิตผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรในชุมชน
- 4) หัวหน้าวิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง เป็นผู้นำ ความคิดก้าวหน้า ใฝ่หาความรู้ และไม่หยุดพัฒนาผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรในชุมชน พยายามสร้างมูลค่าเพิ่มจากพืชสมุนไพรในชุมชนอยู่เสมอ

2.2 จุดอ่อน (W: Weaknesses)

- 1) ผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรในชุมชนส่วนใหญ่ยังขาดมาตรฐานในการรองรับ
- 2) ยังมีพืชสมุนไพรในชุมชนอีกหลายชนิดยังไม่นำมาใช้ประโยชน์ เกษตรกรรู้ว่ามีพืชสมุนไพรใดบ้าง แต่ไม่ทราบว่าควรเอาไปใช้ประโยชน์ในด้านใด
- 3) วิสาหกิจจะมีพืชสมุนไพรหลัก ๆ ที่นำมาใช้ประโยชน์ และมาสร้างมูลค่าเพิ่มโดยผลิตผลิตภัณฑ์เพียงไม่กี่ชนิด ทำให้เกิดการสูญเสียของการใช้ทรัพยากร
- 4) ผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพร ยังไม่เป็นที่รู้จักของตลาดอย่างกว้างขวาง เพราะขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดี

2.3 โอกาส (O: Opportunities)

- 1) มีตลาดรองรับพืชสมุนไพรในชุมชน ทั้งสด แห้ง และสกัด อย่างต่อเนื่อง
- 2) อัตราการเติบโตของการตลาดผลิตภัณฑ์สมุนไพรมีมาอย่างต่อเนื่อง เพราะมีกระแสความนิยมผลิตภัณฑ์ธรรมชาติแทนผลิตภัณฑ์ที่ใช้สารเคมี ทำให้ตลาดผลิตภัณฑ์สมุนไพรมีการขยายตัวมากขึ้น และการแข่งขันที่ไม่รุนแรงมากนักจึงมีโอกาสร้างรายได้ให้กับชุมชน
- 3) ภาวะเศรษฐกิจของไทยชะลอตัว ยังคงไม่ค่อยฟื้นตัวมากนัก ส่งผลให้คนไทยหันมาสนใจผลิตภัณฑ์ที่ผลิตในประเทศมากขึ้น จึงเป็นโอกาสของผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพรในชุมชน

2.4 อุปสรรค (T: Treats)

- 1) ขาดแคลนแรงงานในการทำผลิตผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรในชุมชน เพราะสมาชิกทุกคนต่างมีอาชีพหลัก เมื่อมีเวลาว่างถึงมารวมกลุ่มผลิตผลิตภัณฑ์ นอกจากนี้ยังขาดแรงงานวัยหนุ่มสาวที่จะมารับช่วงต่อ ส่วนใหญ่สมาชิกที่มาเป็นแรงงานในวิสาหกิจนั้นอายุค่อนข้างเยอะที่เป็นแรงงานหลักในกระบวนการผลิต
- 2) ขาดการสนับสนุนแหล่งเงินทุนในการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรในชุมชนในการต่อยอดพัฒนาให้ได้มาตรฐานมากขึ้น และการหาตลาดรองรับผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรในชุมชนอย่างต่อเนื่อง
- 3) หน่วยงานภาครัฐเข้ามาสนับสนุนไม่ต่อเนื่อง เมื่อเข้ามาสนับสนุนให้ชุมชนสร้างมูลค่าจากพืชสมุนไพรในชุมชนได้แล้ว ยังขาดการติดตาม ดูแล และกำกับ เพื่อประเมินผลสัมฤทธิ์จากการพัฒนาระยะยาว
- 4) ในบางช่วงราคาตลาดของพืชสมุนไพรตกต่ำ ไม่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ทำให้ราคาขายจึงลดลง ทำให้รายได้ของเกษตรกรลดลง
- 5) ผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่มีจำหน่ายในปัจจุบันมีให้เลือกหลายชนิด มีความคล้ายคลึงกันในเรื่องประโยชน์ที่ได้รับจากการใช้ ทำให้ยากต่อการแยกความแตกต่าง และการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภค

6) ผู้บริโภคบางกลุ่ม เช่น วัยหนุ่มสาวยังมีความเชื่อที่ว่าการใช้สมุนไพรเป็นคณโบราณไม่ทันสมัย ซึ่งส่งผลต่อการเข้าถึงและการตัดสินใจซื้อผู้บริโภคกลุ่มนี้

7) ต้นทุนการผลิตค่อนข้างสูง ไม่เกิดการประหยัดจากขนาด ทำให้การตั้งราคาผลิตภัณฑ์สมุนไพรจึงสูงตาม

8) วิสาหกิจชุมชนขาดอำนาจต่อรองกับผู้ประกอบการที่นำผลิตภัณฑ์สมุนไพรไปขายต่อ

ผลการประเมินศักยภาพของตลาดพืชสมุนไพรระดับชุมชนจังหวัดชลบุรี มาใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาตลาดพืชสมุนไพรระดับชุมชนตามศักยภาพของชุมชน หรือการสนับสนุนในระดับนโยบายในอนาคต ใช้ผลการวิเคราะห์ SWOT analysis มาจัดทำ TOWS analysis ได้ผลดังนี้

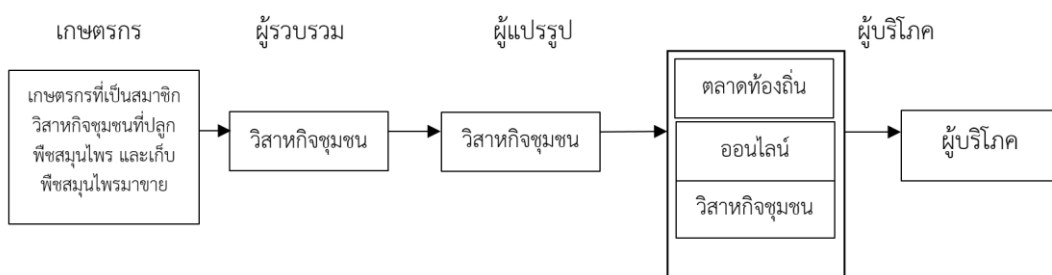
ตาราง 3 ผลการวิเคราะห์ TOWS analysis

	O	T
S	กลยุทธ์การบริหารเชิงรุก (SO Strategy) หาแนวทางสร้างมูลค่าเพิ่มจากพืชสมุนไพรในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยต้องอาศัยความร่วมมือจากทั้งสมาชิก คนในชุมชน องค์กรต่างๆ และหน่วยงานราชการในการสนับสนุน	กลยุทธ์การบริหารเชิงป้องกัน (ST Strategy) 1. กำหนดตำแหน่งผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพรให้ชัดเจน เพื่อเป็นการสร้าง core product เพื่อให้ผู้บริโภคตัดสินใจซื้อ และเปรียบเทียบความแตกต่างอย่างชัดเจน 2. ทำบัญชีรายรับ ต้นทุน อย่างเป็นรูปธรรมในแต่ละวิสาหกิจชุมชน โดยสมาชิกทุกคนต้องมีส่วนร่วมในการจัดทำด้วย เพราะสามารถบริหารจัดการต้นทุนให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด
W	กลยุทธ์การบริหารเชิงแก้ไข (WO Strategy)	กลยุทธ์การบริหารเชิงรับ (WT Strategy)

1. พัฒนาผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพรให้ได้มาตรฐาน ไม่ใช่ขายแค่เฉพาะในชุมชนหรือในจังหวัด ทั้งนี้ ต้องได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือจากองค์กรต่างๆ หรือหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เข้ามาช่วยพัฒนาผลิตภัณฑ์ด้วย
2. ประสานความร่วมมือกับนักวิชาการด้านพืชสมุนไพร เพื่อร่วมมือกับคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแต่ยังไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้จริง
3. หาดตลาดใหม่ๆ ที่รองรับผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพรได้อย่างต่อเนื่อง
1. สร้างความเข้าใจให้เห็นถึงการนำเอาทรัพยากรในชุมชนมาใช้เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน ซึ่งจะ ทำให้คนในชุมชนร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนาผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพร

3. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทางการตลาดของผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี

แผนภาพห่วงโซ่คุณค่า (Mapping Value Chain) พืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี ดังภาพที่ 3 แสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนย้ายและกระจายพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี โดยเริ่มจากเกษตรกรผู้ปลูกพืชสมุนไพร หรือเก็บพืชสมุนไพรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หลังจากผ่านกระบวนการเพาะปลูกพืชสมุนไพรแล้ว จะจำหน่ายให้กับผู้รวบรวมพืชสมุนไพรคือวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีวัตถุดิบที่นำมาทำผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรประกอบด้วยแรงงาน เงินทุนและดอกเบี้ย บรรจุภัณฑ์ และวัตถุดิบอื่นๆ เช่น สารเคมีต่างๆ ที่ใช้เป็นส่วนผสม เป็นต้น วิสาหกิจชุมชนก็จะทำการแปรรูปพืชสมุนไพรเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่ายให้กับผู้บริโภคโดยตรง ตลาดท้องถิ่น เป็นต้น

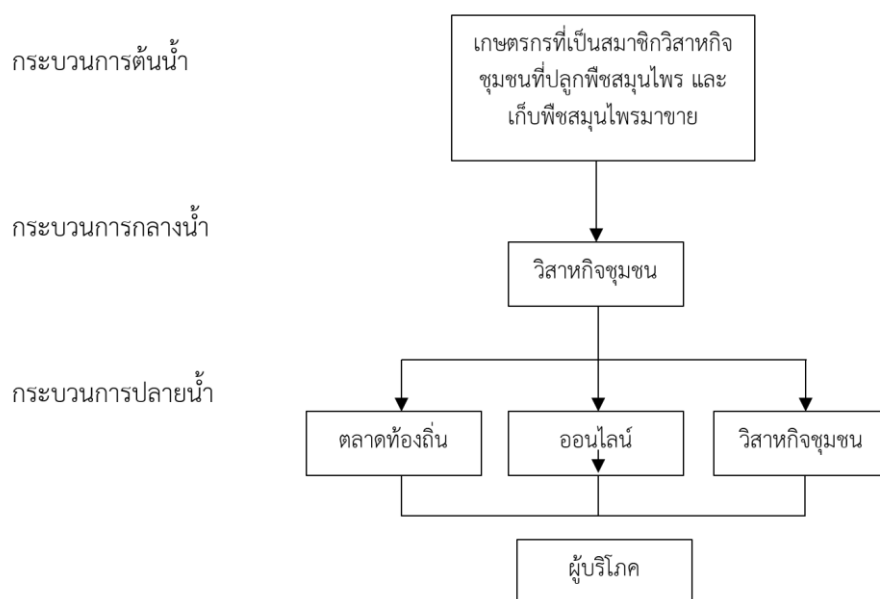

ภาพที่ 3 แผนภาพห่วงโซ่คุณค่า (Mapping Value Chain) พืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี
ที่มา: จากการรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ และการสำรวจภาคสนามของผู้เกี่ยวข้องในโซ่อุปทานพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี

จากภาพที่ 3 สามารถนำมาสร้างแผนผังผู้เกี่ยวข้องในโซ่อุปทานพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี ดังภาพที่ 4 แผนผังดังกล่าวมีกิจกรรมต่างๆ เกิดขึ้นตลอดโซ่คุณค่าของพืชสมุนไพรระดับชุมชนใน

จังหวัดจันทบุรี จากการสำรวจข้อมูลผู้วิจัยสรุปผู้เกี่ยวข้องในการดำเนินงานในโซ่คุณค่าพืชสมุนไพรในพื้นที่ประกอบด้วย 3 กลุ่ม คือ

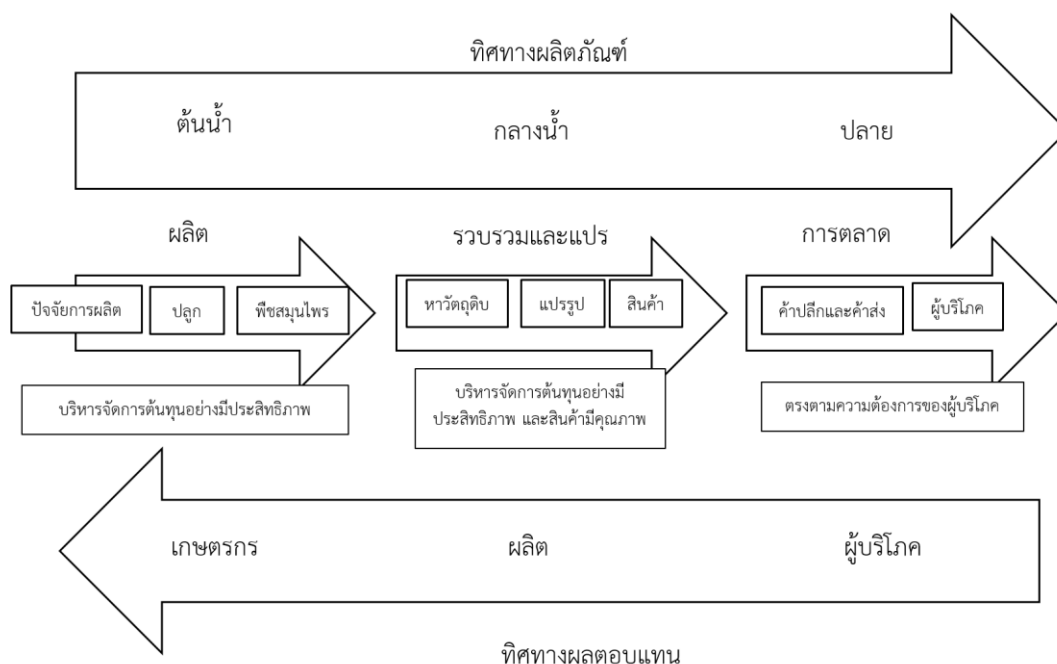
1. กระบวนการต้นน้ำ คือ เกษตรกรที่เป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชนที่ปลูกพืชสมุนไพร และเก็บพืชสมุนไพรจากการที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมาขาย
2. กระบวนการกลางน้ำ คือ ผู้รวบรวมและแปรรูปพืชสมุนไพรเป็นผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรคือวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่
3. กระบวนการปลายน้ำ คือ ผู้บริโภค โดยที่วิสาหกิจชุมชนจะขายเองผ่านกลุ่มวิสาหกิจ ออนไลน์ เป็นต้น และส่งไปขายยังร้านค้าในตลาดท้องถิ่น

ภาพที่ 4 แผนผังผู้เกี่ยวข้องในโซ่อุปทานพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี

ที่มา: จากการรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ และการสำรวจภาคสนามของผู้เกี่ยวข้องในโซ่อุปทานพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี

กระบวนการไหลในโซ่คุณค่าพืชสมุนไพรในภาคตะวันออก ดังภาพที่ 5 มีการแบ่งส่วนของโซ่คุณค่าออกเป็นกระบวนการต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ซึ่งกระบวนการต้นน้ำเป็นกิจกรรมของการผลิต เริ่มตั้งแต่การหาปัจจัยการผลิต และปลูกพืชสมุนไพร ออกมาได้พืชสมุนไพรที่มีคุณภาพและมีปริมาณเพียงพอต่อความต้องการของวิสาหกิจ ส่วนกระบวนการกลางน้ำเป็นกิจกรรมของการรวบรวมพืชสมุนไพร และการแปรรูป จนกลายเป็นผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรที่มีคุณภาพและมาตรฐานโดยวิสาหกิจชุมชน และกระบวนการปลายน้ำเป็นกิจกรรมการนำผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรที่มีคุณภาพและมาตรฐานขายส่ง ขายปลีก เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ถึงมือผู้บริโภคตรงตามความต้องการ

ภาพที่ 5 กระบวนการไหลในโซ่คุณค่าพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี

ที่มา: จากการรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ และการสำรวจภาคสนามของผู้เกี่ยวข้องในโซ่อุปทานพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า 1) รูปแบบการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี มีจำนวนมากถึง 160 ชนิด แต่มีการนำมาใช้ประโยชน์จริงเพียงร้อยละ 40.63 โดยส่วนใหญ่ยังไม่ได้มีการใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจอย่างเต็มที่ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุนทรี จินธรรม, ปณณภัส ฤกษ์ภักดี และจิรภัทร์ อัฐจิตศิลป์วาท (2558) ที่พบว่าพืชสมุนไพรจำนวนมากในชุมชนยังคงอยู่ในลักษณะใช้เพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน การรวมกลุ่มของวิสาหกิจชุมชนและการมีผู้นำที่มีความสามารถในการพัฒนาเป็นปัจจัยเสริมในการเพิ่มมูลค่าพืชสมุนไพร ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของ ประพัทธ์สร บัวเผื่อน, นภาลักษณ์ บุญคำ เมือง และชญานันท์ ศิริกิจเสถียร (2565) ที่เน้นบทบาทของหมอยาพื้นบ้านในการเป็นแหล่งองค์ความรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้ยังพบว่าการสร้างผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรยังคงประสบปัญหาเรื่องมาตรฐานและการตลาด สอดคล้องกับ ดลนภัส กันธะลี (2558) ที่พบว่า แม้ชุมชนจะมีความหลากหลายของพืชสมุนไพรสูง แต่ขาดระบบการจัดการเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าในเชิงเศรษฐกิจ 2) ศักยภาพของตลาดพืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี จากการวิเคราะห์ SWOT analysis พบว่า แม้จะมีโอกาสในการเติบโตของตลาดผลิตภัณฑ์สมุนไพร ทั้งจากกระแสสุขภาพและความนิยมผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติ แต่ยังคงมีอุปสรรคด้านการขาดการสนับสนุนต่อเนื่องจากภาครัฐ และการขาดอำนาจต่อรองในตลาด สอดคล้องกับงานของศิริอร ศักดิ์วิไลสกุล, ภูษิตา ลีลาศเจริญธรรม และธนกร ศรีสวัสดิ์ (2562) ที่พบว่าการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรยังมีลักษณะกระจัดกระจาย และไม่สามารถสร้างระบบห่วงโซ่คุณค่าที่ครบวงจรได้ และ 3) การตลาดของผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพรระดับชุมชนในจังหวัดจันทบุรี จากการวิเคราะห์ห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) แสดงให้

เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาทุกระดับของกระบวนการ ตั้งแต่การเพาะปลูก การแปรรูป ไปจนถึงการตลาด โดยเฉพาะการจัดการต้นทุนและการสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีความแตกต่าง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Porter (1985) ที่เน้นว่าการสร้างความสามารถในการแข่งขันจำเป็นต้องมาจากการเพิ่มคุณค่าในทุกขั้นตอนของห่วงโซ่อุปทาน โดยสรุป ผลการศึกษานี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยที่ผ่านมาในด้านความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความหลากหลายของพืชสมุนไพร และความจำเป็นในการพัฒนาเชิงระบบเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน พร้อมทั้งแสดงถึงความจำเป็นของการสนับสนุนด้านนโยบายและความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายแบ่งเป็น 2 ระดับคือ ระดับท้องถิ่น ควรเก็บรวบรวมองค์ความรู้และส่งเสริมการใช้ประโยชน์ พัฒนาเครือข่ายผู้ผลิต-ผู้แปรรูป-ผู้จำหน่าย เพื่อสร้างห่วงโซ่คุณค่าที่ครบวงจร ระดับประเทศ ควรมีการจัดทำนโยบายบูรณาการด้านสมุนไพรแห่งชาติ ที่เชื่อมโยงการอนุรักษ์ การพัฒนาเศรษฐกิจ และสุขภาพ ใช้ประโยชน์จาก BCG Economy Model ในการสร้างมูลค่าเพิ่มและความยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. การพัฒนาศักยภาพตลาด วิสาหกิจชุมชนควรกำหนดตำแหน่งผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพรให้ชัดเจน เพื่อเป็นการสร้าง core product ให้ผู้บริโภคตัดสินใจซื้อ และเปรียบเทียบความแตกต่างของผลิตภัณฑ์อย่างชัดเจน ที่สำคัญต้องพัฒนาผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรให้ได้มาตรฐาน ทั้งนี้ต้องได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือจากองค์กรต่างๆ หรือหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยพัฒนาผลิตภัณฑ์ด้วย ประกอบกับประสานความร่วมมือกับนักวิชาการด้านพืชสมุนไพร เพื่อร่วมมือกับคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแต่ยังไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้จริง
2. การเพิ่มการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร เกษตรกรควรวางแผนการผลิตว่าควรปลูกพืชสมุนไพรชนิดไหนนอกเหนือที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่สามารถนำไปทำผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพรของวิสาหกิจชุมชนที่ให้มูลค่าขายกับเกษตรกรมากที่สุด เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้กับเกษตรกร ทั้งนี้เกษตรกรควรมีการรวมกลุ่มเพื่อวางแผนการผลิตและทำการตลาดร่วมกับวิสาหกิจชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับครัวเรือนและชุมชน
3. การพัฒนาเชิงระบบระยะยาว ควรพัฒนาฐานข้อมูลพืชสมุนไพรชุมชน โดยจัดทำฐานข้อมูลกลางที่อยู่ภายใต้การดูแลร่วมกันขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วิสาหกิจชุมชน และหน่วยงานวิจัยในพื้นที่ เพื่อให้มีการอัปเดตข้อมูลต่อเนื่อง ตลอดจนพัฒนาระบบ Contract Farming ระหว่างเกษตรกรกับวิสาหกิจชุมชน เพื่อสร้างความมั่นคงด้านรายได้และวัตถุดิบ ส่งเสริมทำการตลาดผ่านช่องทางออนไลน์และออฟไลน์ ทั้งตลาดท้องถิ่น งานแสดงสินค้าในประเทศ และแพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซ

เอกสารอ้างอิง

กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

(2566). การขับเคลื่อนงานสมุนไพรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์. สืบค้น มีนาคม 31, 2568 จาก <https://www.moac.go.th/herbs-knowledge-preview-451891791795>

คณะกรรมการนโยบายสมุนไพรแห่งชาติ. (2566). แผนปฏิบัติการด้านสมุนไพรแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.

2565–2570). กองสมุนไพรเพื่อเศรษฐกิจ กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

กระทรวงสาธารณสุข

เจาะลึกระบบสุขภาพ. (2567). กรมแพทย์แผนไทยเคาะ 57 จว. ประกาศ "สมุนไพรอัตลักษณ์ประจำจังหวัด".

- สืบค้น เมษายน 10, 2568 จาก <https://www.hfocus.org/content/2024/04/30148>
- ดลนภัส กันธะลี. (2558). ความหลากหลายของพืชอาหารและพืชสมุนไพรกับการใช้ประโยชน์ของชุมชนบ้าน
ปิตุคี อำเภอมวกเหล็ก จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิจัยทางวิทยาศาสตร์สุขภาพ*, 9(2), 45–56.
- ประพัทธ บัวเผื่อน, นภลัย บุญคำเมือง และชญาณันท์ ศิริกิจเสถียร. (2565). ภูมิปัญญาและการใช้
ประโยชน์จากพืชสมุนไพรท้องถิ่นเขาไกรภูลากั้ง จังหวัดกำแพงเพชร. *วารสารวิจัยท้องถิ่นไทย*,
16(1), 112–128.
- ผู้จัดการออนไลน์. (2566). *เปิดแผนสมุนไพรแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พัฒนาครบวงจรต้นน้ำ-ปลายน้ำ*. สืบค้น
มีนาคม 31, 2568 จาก <https://mgronline.com>
- มติชนออนไลน์. (2566). *กรม.เคาะร่างแผนปฏิบัติการด้านสมุนไพรแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 66-70 สร้าง
มาตรฐานเพิ่มมูลค่า*. สืบค้น มีนาคม 31, 2568 จาก
<https://mgronline.com/politics/detail/9660000009722>.
- ศิริอร ศักดิ์วิไลสกุล, ภูษิตา ลีลาศเจริญธรรม และธนกร ศรีสวัสดิ์. (2562). การใช้ประโยชน์พืชอาหารและพืช
สมุนไพรสู่ความมั่นคงด้านอาหารของบ้านเขาไม้แก้ว ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี.
วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการเกษตร, 6(2), 21–33.
- สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. (2567). *เพิ่มการใช้ ‘ยาสมุนไพร’ ในร้านยาระบบบัตรทอง สร้างสุขภาพดี-ติด
ปีกเศรษฐกิจไทย บนความมั่นใจ ‘บัญชียาหลัก’-ลดการนำเข้ายา ตปท*. สืบค้น พฤษภาคม 14,
2568 จาก <https://www.hsri.or.th/news/1/3766>
- สุรางค์รัตน์ พันแสง และพวงผกา แก้วกรม. (2562). พืชสมุนไพรท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์ในชุมชนไทหล่ม
อำเภอล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์. *วารสารสังคมศาสตร์*, 15(3), 78–91.
- สุนทรี จินธรรม, ปิณณ์ภัส ธกมลภักดี และจิรภัทร์ อรุณศิริลปเวท. (2558). ความหลากหลายของพรรณพืช
สมุนไพรและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ในชุมชนบ้านดงบัง. *วารสารวิจัยเพื่อชุมชน*, 8(1), 101–115.
- สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน). (2562). *บัญชีรายการพืชสมุนไพรพื้นบ้านระดับ
ชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่
13 พ.ศ. 2566–2570*. สืบค้น พฤษภาคม 14, 2568 จาก <https://www.nesdc.go.th/the-national-economic-and-social-development-plan/the-thirteenth-plan-2023-2027/>
- Porter, M. E. (1985). *Competitive advantage: creating and sustaining superior performance*.
New York: The Free Press
- Wainer, H., & Braun, H. I. (1988). *Test validity* (1st ed). Routledge.